

Використані джерела:

1. Білорус О. Г., Мацейко Ю. М. Глобальна перспектива і сталий розвиток. (системні маркетингові дослідження). – К. : КНЕУ, 2005. – 492 с.
2. Гальчинський А. С. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти. – К. : Либідь, 2006. – 312 с.
3. Філіпенко А. С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність. – К. : Знання, 2007. – 670 с.
4. Соколенко С. І. Глобалізація і економіка України. – К. : Логос, 2006. – 568 с.
5. Старостіна А., Канищенко О. – Суперечливі шляхи економічної глобалізації // Економіка України. – 2008. – № 5.
6. Панфілова М. – України в глобальному торговельному та інвестиційному середовищі // Економіка України. – 2009. – № 6.
7. Головін М. Вплив фінансової глобалізації на грошово-кредитну політику: теоретичні аспекти і реакція на фінансові кризи // Економіка України. – 2009. – № 2.
8. Шишков Ю. Регионализация и глобализация мировой экономики: альтернатива или взаимодополнение // Мировая экономика и международные отношения. – 2008. – № 8.
9. Hill J. R. Global Political Economy. – Oxford University Press/ 2005/ – P. 225

Черета И. С. Глобализация мировой экономики

В статье исследована проблема глобализации как общественно-экономического процесса, ее предпосылки, особенности и формы проявления. Рассмотрены теоретические и методологические концепции экономической глобализации, ее противоречивое влияние на национальные экономики, отрасли современного производства и мировое экономическое развитие в целом.

Ключевые слова: глобализация, новые субъекты мирового хозяйства, концепции глобализации, формы проявления глобализации, противоречивое влияние глобализации, преимущества и недостатки глобализации.

Chereda I. S. Globalization of world economy

Problem of globalization as a social-economic process, its pre-condition, feature and form of display are explored in this article. Theoretical and methodological conceptions of economic globalization, its contradictory influence on national economies, industries of modern production and world economic development, are considered on the whole.

Key words: globalization, new subjects of world economy, conception of globalization, form of display of globalization, contradictory influence of globalization, advantage and lacks of globalization.

Шевчук В. О.

**ДВНЗ “Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана”**

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ФІНАНСУВАННЯ
ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ**

В статті розглянута проблема фінансування сфери освіти України, зокрема сучасний стан фінансування ВУЗів та перспективи цього процесу.

Ключові слова: освіта, фінансування освітньої галузі, джерела фінансування освіти, фінансові ресурси вищих навчальних закладів, додаткові джерела фінансування закладів вищої освіти.

Постановка проблеми. Демократизація освіти, орієнтація на особистість – усе це залишається серед пріоритетів урядової політики і, зокрема, проекту Національної

доктрини розвитку освіти України у XXI столітті. Проте якщо говорити про економічні засади її реалізації на практиці, на перший план виступає проблема фінансового забезпечення діяльності закладів освіти. Забезпечення високої якості освіти та освітніх послуг в країні можливе лише за умови достатнього фінансування цієї сфери, адже це дозволить оновлювати матеріально-технічну базу ВНЗ, залучати висококваліфікований професорсько-викладацький склад, здійснювати різноманітні дослідження тощо. Тому на сьогоднішній день одним з головних чинників, що гальмують розвиток ВНЗ України, є фінансовий.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення питань, пов'язаних із різноманітними аспектами фінансування ВНЗ набуло широкого спектру досліджень. Зокрема, варто виокремити праці таких українських вчених: Т. Боголіба, О. Василика, В. Гейця, О. Головкиної, О. Грішної, А. Даниленка, І. Каленюк, А. Криклія, В. Куценка, Ц. Огоня, Д. Панкова, В. Студінського, А. Чернобая, С. Юрія. Питанням щодо вдосконалення фінансового забезпечення вищої освіти приділяли увагу і російські економісти: А. Анчишкін, В. Афанасьєв, В. Єрошин, В. Жамін, Е. Жильцов, С. Костанян, Г. Поляк, С. Струмлінін, Л. Суботіна, А. Чугаєв та інші, і зарубіжні вчені: Г. Беккер, Ч. Бексон, М. Блауг, Грегорі Дж. Брок, А. Вагнер, Дж. Вейзе, П. Друкер, К. Ерроу, Дж. Кейнс, Є. Кол, П. Самуельсон, Я. Тімберген, Т. Шульц.

В умовах становлення ринкових відносин в Україні економістами і вченими здійснюється пошук методів ефективного фінансування освіти, зокрема вищої. Однак, в цілому зазначена проблема залишається недостатньо вивченою як в українській, так і в світовій науці. Необхідно здійснити пошук додаткових джерел фінансового забезпечення розвитку вищої освіти в Україні, проаналізувавши досвід вирішення цієї проблеми в інших країнах.

Мета статті. Розкрити нинішній стан фінансування освітньої сфери та визначити перспективи цього процесу в Україні.

Основна частина. Безперечним є твердження, що освіта виступає найпродуктивнішою галуззю економіки, і "якщо хочемо будувати нашу державу незалежною, сильною, то все-таки не слід забувати про цю галузь" [4]. В Законі України "Про освіту" в статті 61 зазначається, що на освіту необхідно витратити не менше 10 % ВВП. В останні роки фінансування освітньої галузі в Україні щороку зростає, що узгоджується з середньоєвропейським показником. До 2004 року обсяги видатків Державного бюджету в Україні на освіту склали менше 4 % ВВП, в 2004 р. – 5,3 % (18,3 млрд.грн), в 2005 р. – 5,9 % (25,7 млрд.грн.), в 2006 р. – 6,4 % (приблизно 33 млрд.грн.), в 2008 р. – 6,1 % (58,3 млрд.грн.). Бюджетом 2009 року передбачені видатки на освіту обсягом 65,8 млрд грн., що складає 6 % ВВП. У проекті бюджету на 2010 рік передбачено скорочення частки витрат на освіту нижче, ніж 5 % ВВП [8; 11; 16]. Отже, обсяг бюджетних витрат відповідає показникам багатьох розвинених країн. Для порівняння, витрати бюджету на освіту в деяких розвинених країнах світу становлять: у Великобританії – 5,3 %, у Німеччині – 5,4 %, у Франції – 6,0 %, у Норвегії – 6,37 %, у Данії – 7,1 %, у Канаді – 7,3 %, у США – 7,34 % валового внутрішнього продукту. В країнах, які нещодавно вступили в ЄС, витрати ще не такі значні, наприклад, у Чехії загальні витрати на освіту складають лише 4,58 %, у Словаччині – 4,1 % ВВП. Структура витрат на освіту в передових країнах відрізняється значно більшою часткою приватних інвестицій. Так, у США і Японії вони складають 2,26 % і 1,15 % ВВП відповідно і мають більшу питому вагу у структурі загальних витрат, ніж в інших країнах. Тоді як у Чехії витрати бізнесу на освіту складають лише 0,38 % ВВП, а у

Словаччині – 0,12 % ВВП [15].

В Україні на сьогоднішній день функціонує 904 вищих навчальних заклада усіх рівнів акредитації та форм власності, у тому числі понад 300 ВНЗ III-IV рівня акредитації (для порівняння, Великобританія таких навчальних закладів має 96, Франція – 78, Італія – 65, Польща – лише 11). Крім того, налічується біля 1005 їхніх відокремлених структурних підрозділів [3]. З огляду на ці дані, можна сказати, що Україна є високоосвіченою країною. Але, якщо взяти до уваги деякі проблемні аспекти, реальна картина буде виглядати зовсім по-іншому. Хоча в Україні і налічується велика кількість ВНЗ, але в жодному з них немає лауреата Нобелівської премії. І тепер не на нашу систему освіти рівняються, а ми маємо ввійти до єдиного Європейського освітнього простору, щоб випускати фахівців європейського рівня. Все більшим винятком стає ситуація, коли б українського професора запросили на роботу до західного університету або нагородили почесним званням доктора іноземного університету. Дані рейтинги ВНЗ свідчать, що українські заклади вищої освіти не займають чільного місця серед визнаних світових, зокрема, за останніми даними, серед перерахованих ВНЗ світу не було жодного українського. Причин цьому багато, але однією з них є недостатнє фінансування сфери освіти, яке тягне за собою цілу низку пов'язаних з цим проблем. Зокрема, якщо не виділяються кошти на наукові дослідження, не оновлюється матеріально-технічна база, немає матеріальних стимулів для викладачів, і як результат не проводиться наукова діяльність, яка, за умови, що вона ефективна, могла б бути одним із джерел фінансування ВНЗ і виступити важливим критерієм при визначенні місця ВНЗ в світовому рейтингу [1, 40]. З 2010 року молоді вчені України, які проводять фундаментальні або прикладні наукові дослідження, отримують можливість стажуватися у наукових установах України та за кордоном. Фінансуватимуть стажування вищі навчальні заклади і установи, що направляють молодих вчених, можливе також залучення грантових коштів [14].

Недоліком вже є те, що в Україні не виділяються кошти на закупівлю іноземної навчальної літератури та періодичних наукових видань, які забезпечують науково-дослідну роботу у ВНЗ і формування змісту навчального процесу як українських викладачів, так і студентів. Частково проблему браку іноземної літератури можна розв'язати за допомогою користування Інтернетом, де представлені практично всі періодичні видання світу, але виникає нове протиріччя, що стосується оплати закладів освіти за користування науковими публікаціями в Інтернеті, адже для цього немає навіть відповідного фінансового механізму казначейства, якому доручено здійснювати всі розрахункові операції державних ВНЗ. Деякі науковці зазначають, що існує світова практика, на яку під час підготовки закону про державний бюджет варто було б звернути увагу. Наприклад, передбачити централізовану оплату права доступу університетів до електронних видань у Інтернеті, як це робиться у деяких країнах [12].

Крім проблеми достатності фінансових ресурсів, в закладах вищої освіти виникає ще проблема бюрократизації і надмірної централізації. Це питання особливо важливе, адже в ситуації обмеженості фінансових ресурсів їх частина переходить у тіньовий сектор. До того ж, як зазначає В. А. Студінський, неналежне фінансове забезпечення державних закладів освіти негативно відбивається на їхньому матеріально-технічному забезпеченні і заробітній платі працівників галузі, а також створює умови для прихованої комерціалізації ВНЗ. В ситуації направлення коштів на розробку різного роду проектів та наукових досліджень, не можливо простежити за їхнім цільовим використанням [6, 47-48]. Отже, на сьогоднішній день, недосконалість фінансування

ВНЗ призвела до того, що тінізація фінансів існує майже в кожній сфері їх діяльності.

Не менш важливою проблемою є фінансові відносини між вищим навчальним закладом і органами влади. Система освіти не повинна виступати в ролі джерела поповнення державного бюджету, адже таке ставлення гальмує зростання якості освітніх послуг та розвиток інноваційної діяльності ВНЗ.

Якщо розглядати проблеми фінансів освіти з боку викладацького складу, то основним питанням тут буде розмір оплати праці науково-педагогічних кадрів. За нашими даними у вищих навчальних закладах середня зарплата професора нині становить 2.474 грн., доцента – 2.012 грн., старшого викладача – 1.700 грн., що зовсім не мотивує їх до ефективної діяльності.

Вищі навчальні заклади України – це неприбуткові організації, яким не дозволяється проводити інноваційну діяльність чи надавати науково-технічні, обслуговуючі та господарські платні послуги зовнішнім організаціям. Отже, ВНЗ не можуть заробляти для себе кошти, продаючи свої наукові розробки, оскільки при цьому вони втрачають статус неприбуткової організації.

Відмінність українських університетів від іноземних, зокрема американських, в тому, що університети США – це недержавні установи, а High-Tech-підприємства, які створюють певний продукт, прийнятний на ринку. Хоча сучасні ВНЗ України також не можна назвати просто установами. Так, В.Студінський зазначає, що “навчальний заклад у системі ринкових відносин набуває всіх ознак виробництва і продукує такий специфічний товар як освітня послуга, що у свою чергу є основою іншого ринкового товару – інтелекту, який виступає безпосереднім об’єктом конкурентоспроможності на ринку” [5, 175]. В свою чергу К.Корженко називає ВНЗ товаровиробником переважно інтелектуальної продукції та послуг [2, 66]. Отже, можемо стверджувати, що й сучасні українські ВНЗ на освітньому ринку виступають в якості виробника певного товару, а саме:

- освітніх послуг, які надають навчальні заклади,
- інновацій, які здійснюються в сфері освіти і науки,
- інтелекту як здатності мислення і раціонального пізнання,
- продуктів інтелектуальної праці.

Для порівняння, Гарвардський університет – це корпорація з власною радою директорів у складі шести викладачів. Джерелами фінансування цього університету виступає плата за навчання (яку вносять 18 тис. студентів і аспірантів, 13 тис. відвідуючих поглиблені курси), відрахування з бюджету штату, федеральна підтримка наукових досліджень, фандрейзинг (спеціальна кампанія по залученню додаткових засобів від приватних осіб і компаній), а також пожертвування корпорацій і приватних осіб [9].

Джерела фінансування закладів вищої освіти в Україні чітко регламентовані. Фінансування державних закладів освіти та установ, організацій, підприємств системи освіти здійснюється за рахунок коштів відповідних бюджетів, коштів галузей народного господарства, державних підприємств і організацій, а також додаткових джерел фінансування, якими є: кошти, що одержані за навчання, підготовку, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів відповідно до укладених договорів; плата за надання додаткових освітніх послуг; кошти, одержані за науково-дослідні роботи (послуги) та інші роботи, виконані закладом освіти на замовлення підприємств, установ, організацій та громадян; доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, підприємств, цехів і господарств, від надання в оренду приміщень, споруд,

обладнання; дотації з місцевих бюджетів; кредити і позички банків, дивіденди від цінних паперів та доходи від розміщення на депозитних вкладах тимчасово вільних позабюджетних коштів; валютні надходження; добровільні грошові внески, матеріальні цінності, одержані від підприємств, установ, організацій, окремих громадян; інші кошти [7, 34]. За словами Є. Савельєва і С. Юрія, раніше ВНЗ мали право відкривати депозитні рахунки в банку, інвестувати у створення банків, страхових компаній і ефективних підприємств, що дозволяло їм виступати в ролі інвесторів, а за рахунок отриманих відсотків покривати значну частину витрат на оплату праці професорсько-викладацького й іншого персоналу. А після створення в Україні державного казначейства ВНЗ були позбавлено перерахованих прав. Отже, в нашій країні не було створено відповідного юридичного механізму для розподілу коштів на бюджетні і власні, які можна було б використати на розвиток закладу вищої освіти. В західних же країнах така практика використовується і до сьогодні, наприклад, Колумбійський університет у формі відсотків від вкладеного капіталу в 2004 році отримав прибуток у розмірі 110 млн.дол., додаткове державне фінансування, одержане від організацій-посередників на виконання цільових програм – 450 млн.дол., патентні права – 134 млн.дол. Таким чином, за даними “Operating Plan & Capital Budget” річний бюджет Колумбійського університету 2003-2004 рр. в дохідній частині мав більше 2 млрд. дол. Зазначимо, що навіть більшість європейських університетів не мають такі фінансові ресурси. Так, Вільний університет Берліна, в якому навчається удвічі більше студентів, ніж у Колумбійському, має річний обсяг фінансування 270 млн.євро. Що ж тоді говорити про українські ВНЗ, якщо в середньому фінансові доходи одного ВНЗ складають приблизно 50 млн.грн. на рік [12].

Дедалі актуальнішим є пошук нових джерел фінансування закладів вищої освіти, адже державне замовлення на підготовку фахівців рік-у-рік зростає, а державний бюджет в змозі покрити витрати на здобуття вищої освіти лише меншій половині від загальної кількості українського студентства. За даними Міністерства освіти і науки структуру базових принципів фінансування освіти доцільно змінити таким чином, аби визначальним методом став реальний показник вартості навчання (одного) студента, а не звичне кошторисне, бюджетне фінансування. За таких підходів державне фінансування освітніх послуг діятиме за законами ринку, на якому заклади освіти виступають своєрідними товаровиробниками, батьки і студенти – споживачами, а роль регулятора буде виконувати ціна. Найпривабливішим для навчання буде тий вищий освітній заклад, в якому буде більша кількість студентів, і він буде отримуватиме від держави більше коштів [13].

Отже, система вищої освіти потребує обов'язкової підтримки держави. Але також ВНЗ повинні вдаватися до додаткових джерел фінансування, дозволених законодавством. Найбільш поширеним на сьогодні є залучення додаткових фінансів за рахунок оренди власних приміщень, надання туристичних послуг, що передбачають організацію і проведення внутрішнього та зовнішнього туризму, і збільшення кількості іноземних студентів, які здобувають вищу освіту в українських ВНЗ. На сьогодні в Україні отримують вищу освіту приблизно 23 тисячі іноземців, але є всі підстави для збільшення цього показника принаймні ще на стільки ж.

В багатьох країнах світу вважається вигідним спонсорувати освіту, що виступає одним із джерел надходження фінансів до навчальних закладів. І в Україні це може стати одним із каналів фінансування ВНЗ, необхідно лише сформулювати відповідну систему виховання і контактів із випускниками, створити сприятливе законодавство.

Зазначимо, що на початку 2009 року Президент України підписав закон України “Про внесення змін у ст. 65 закону України “Про вищу освіту”, що дозволяє вузам державної і комунальної форм власності створювати самостійні підрозділи, що ведуть господарську діяльність, зокрема відкривати кафе і магазини. Це пов’язане з наданням на території ВНЗ платних послуг “в галузі вищої освіти”. За словами голови підкомітету Ради з питань професійної (фахової) освіти В.Курило, у рамках даного закону госпрозрахункові підрозділи зможуть відкривати у ВНЗ “кафе і магазини, видавати навчальну літературу, а також займатися довузівською підготовкою абітурієнтів, перепідготовкою та підвищенням кваліфікації кадрів” [10]. Практика отримання коштів від продажу навчальної літератури в Гарвардському університеті існує ще з 1882 року. Так, на всю Америку відомий книжковий магазин Бостона Со-Ор, де продаються не лише книжки, а й інші товари з лейблом Гарварду: одяг, аксесуари, ювелірні прикраси, посуд, канцтовари, сувеніри.

Все ж таки в Україні сьогоднішня законодавча база для регулювання позабюджетної діяльності вищих навчальних закладів є недосконалою. Міністр освіти і науки І.Вакарчук на розширеному засіданні Кабінету Міністрів України запропонував Уряду прийняти новий закон “Про вищу освіту”, в якому встановлено ряд нових норм фінансової діяльності вищих навчальних закладів: надано право відкривати рахунки, в тому числі депозитні, користуватися банківськими кредитами, не застосовувати тендерні процедури на здобуття вищої освіти, встановлювати розміри плати за навчання. Але це поки залишається у вигляді проекту закону.

Висновки. Сучасні українські ВНЗ не можуть розраховувати на фінансові ресурси, доступні американським чи європейським університетам. На сучасному етапі розвитку проблеми фінансового забезпечення галузі освіти більшість вчених-економістів схиляються до державного фінансування вищої освіти. Це пов’язано, по-перше, з традиціями розвитку національної освіти, по-друге, з загальною тенденцією фінансування освіти розвинутих країн Європейського Союзу коштами з державного бюджету, по-третє, з несформованістю ринку недержавних закладів освіти в Україні.

В Україні державне фінансування вищої освіти зберігає свою важливість, але крім залучення державних засобів, ситуація в системі вищої освіти вимагає залучення ще й приватних.

До основних проблем, пов’язаних із фінансуванням вищої освіти в Україні можна віднести:

- відсутність відповідного фінансового механізму казначейства, який здійснює всі розрахункові операції державних вузів,
- відсутність централізованої оплати права доступу університетів до електронних видань в Інтернеті,
- ігнорування світового досвіду і світової практики під час підготовки закону “Про державний бюджет” (несприятливе законодавство),
- брак коштів на закупівлю і поширення в Україні іноземної навчальної літератури, іноземних періодичних наукових видань та навчально-методичних посібників,
- брак коштів на наукові дослідження, як результат пасивна наукова діяльність,
- відсутність юридичного механізму для розподілу коштів ВНЗ на бюджетні і власні,
- відсутність єдиного розпорядника державних коштів,
- бюрократизація і надмірна централізація системи функціонування ВНЗ,
- низький рівень оплати праці науковців (доцентів, професорів, академіків),

- втягнення інституту освіти в тіньові відносини,
 - існування різноманітних перешкод, зокрема законодавчих, на шляху урізноманітнення джерел фінансування вищої освіти.

Для подолання проблем, які склалися на сьогодні у вищій освіті, необхідно створити в Україні дієвий механізм держави, адже лише тоді нам вдасться створити конкурентоспроможну на світовому ринку систему вищої освіти, а також досягти економічного зростання, умовою якого є існування в країні мобільної висококваліфікованої робочої сили і збільшення частки освічених громадян. У нових ринкових умовах державі варто переглянути методи фінансування освіти країни. Начало форми

Використані джерела:

1. Зінченко В. О. Джерела фінансового забезпечення вищих навчальних закладів // Економіка і регіон. – № 1 (20). – 2009. – С. 39-42.
2. Корженко К. А. Специфіка економічних відносин на ринку освітніх послуг // Вісник МСУ / Економічні науки. – 2005. – т. VIII. – № 1-2. – С. 66-68.
3. Квіт С. Інноваційність як норма освітніх реформ // Дзеркало тижня. – № 7 (735) 28 лютого – 6 березня 2009. (<http://www.dt.ua/3000/3300/65521>)
4. Ніколаєнко С. М. Освіта і наука: людський потенціал. – К. : Освіта, 2003. – 159 с.
5. Студінський В. А. Методологічні підходи до формування бізнес-плану навчального закладу // Індивідуалізація навчального процесу як провідна складова модернізації вищої економічної освіти. Збірник матеріалів науково-практичної конференції : у 2 т. – Т. 1. – К. : КНЕУ, 2006. – С. 175-176.
6. Студінський В. А. Освіта як важливий соціокультурний фактор формування економічної поведінки індивіда // Економічний вісник. Збірник наукових праць учених та аспірантів. Випуск 10. – Переяслав-Хмельницький : ДВНЗ “П-Х ДПУ ім. Г. Сковороди”, 2009. – С. 44-50.
7. Студінський В. А. Підходи до формування фінансової бази освітньої галузі // Реформування фінансово-кредитної системи і стимулювання економічного зростання. – Луцьк : РВВ “Вежа” ВДУ, 2004. – С. 34-36.
8. http://experts.in.ua/baza/analytic/index.php?ELEMENT_ID=11253
9. <http://law-edu.dp.ua/najstarishyj-v-novomu-svitli.html>
10. <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2009/03/11/154271>
11. http://volynregion.org/news/finansuvannja_osviti_u_nastupnomu_roci_planujut_skorotiti/2009-10-05-1354
12. <http://www.dt.ua/3000/3300/50123/>
13. http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=3133346&cat_id=436023
14. http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2009_1/23_09/
15. <http://www.niss.gov.ua/Monitor/juli/24.htm>
16. <http://www.zaxid.net/newsua/2009/10/2/141230/>

Шевчук В. О. Проблемные вопросы финансирования образовательной сферы в Украине

В статье рассмотрена проблема финансирования сферы образования Украины, в частности современное состояние финансирования ВУЗов и перспективы этого процесса.

Ключевые слова: образование, финансирование образовательной отрасли, источники финансирования образования, финансовые ресурсы высших учебных заведений, дополнительные источники финансирования заведений высшего образования.

Shevchuk V. O. Problem questions of financing of educational sphere are in Ukraine

The problem of financing of sphere of formation of Ukraine is considered in the article, in particular the modern state of financing of Institutes of higher and prospect of this process.

Key words: education, financing of educational industry, sourcings education, financial resources of higher educational establishments, additional sourcings establishments of higher education.